

13.5.1969

SEÇİM SİSTEMİ HAKKINDA RAPOR

Seçim sistemi konusunda gereken incelemeleri yapmak ve rapor hazırlamakla görevlendirilen Komisyonumuz, çözülmesi ilk olarak gereken sorunları tesbit etmeye çalışmıştır.

Bu itibarla, Komisyonumuz bugün için sadece adayların tesbiti ve bu adaylar arasında kimlerin hangi usulle seçilmiş sayılacağı konusunu incelemiştir.

Bu konu, iki başlık altında toplanmaktadır :

1. Adayların nasıl tesbit edileceği,
2. Adaylardan hangilerinin seçilmiş sayılacağı.

1. Adayların tesbiti :

Bu konuda incelenmesi gereken sorunlar şunlardır.

- a) Aday yoklamasına kimlerin katılacağı,
- b) Genel Merkez organlarının yetkileri.

a) Yoklama Kurulları :

Türkiye'de şimdiye kadar uygulanan, yada uygulanması önerilen usuller ikidir. Bunlardan birincisi Siyasî Partiler Kanununda öngörülen fakat, uygulanmasına imkân bulunamayan "bütün parti üyelerinin katılması" sistemidir. Bu sistemin delege oyunlarını önlemek, hizip mücadelelerini ve belli şahısların etkisini azaltmak amacını güttüğü bilinmektedir. Fakat, sistemin beklenen faydaları sağlayamayacağı, yeni sakıncalar ortaya çıkaracağı da muhakkaktır.

Bir defa üyelerin okuma yazma oranı, delegelerin okuma yazma oranından daha düşük olduğundan oy kullanmada aracı olacalarının etkisi çoğalacaktır. Diğer taraftan adaylar arasında bütün coğrafya birimlerine yayılacak bir önseçim mücadelesinin genel bir seçim kampanyası haline dönüşmesi ve hizipleşmeyi önleme yerine parti gücünü ve itibarını azaltan şahsi çekişmeler haline gelmesi tehlikesi vardır.

Ayrıca, her köy ve mahallede ayrı sandıklar kurulması, kütükler yazılması içinden çıkılması zor sayım ve denetim sorunları ortaya koyacaktır. Bu nedenlerle, Siyasî Partiler Kanunu sistemi yürütmek için yardım denetimini öngörüyordu. Fakat, ülkemizde sık sık yapılan seçimlerin yoklamalarını da yargıçlara bırakmak, gerçek yargı işlerinin aksamasına yol açacak mahiyettedir.

Bu nedenlerle Komisyonumuz, bütün partililerin katılacağı bir yoklama usulünün uygulanabileceği kanısında değildir.

İkinci sistem ; bugün yürürlükte bulunan delege sistemidir. Kimlerin yoklama kurullarına katılacağı her partinin kendi tüzüğünde gösterilmiştir. AP'de kurullar çok dar tutulduğu halde bizim kurullarımız oldukça geniştir. Sızan haberler doğru ise, hükümet çevrelerinde kurulların genişletilmiş bir şekilde kanunla düzenlenmesi eğilimi vardır. Böyle bir eğilim bizim sistemimize paralel yönde olduğu için Komisyonumuzca yararlı sayılmıştır.

b) Genel Merkez Yetkileri :

Adayların, mahalli yoklama ile tesbiti esası kabul edilince, bu adaylara Genel Merkez Organlarınca herhangi bir müdahale yapıp yapılmayacağı da önemli bir konudur.

Bu açıdan çözülmesi gereken iki sorun vardır. Biri aday adayları üzerinde Genel Merkezlerin bir VETO hakkı bulunup bulunmayacağı, ikincisi mahalli örgütçe tesbit edilecek adaylara Genel Merkezce herhangi bir ilâve yapıp, yapılmayacağı .

aa) Veto Hakkı : AP Tüzüğü Milletvekili ve senatörler ~~xxxx~~ hariç aday olacakların yoklamadan önce Genel İdare kurulunun onayını almaları zorunluluğunu kabul etmiştir. Komisyonumuz Parti üyeleri için böyle bir şartın konulmasını benimsememiştir. Ancak, parti üyesi olmayanlarla seçimlerden belli bir süre önce kaydını yaptırmamış bulunanların Genel Merkezin tasvibi ile yoklamaya katılmalarının uygun olacağını düşünmüştür.

Bu hususu yönetmelikle sağlamakt mümkündür.

bb) Genel Merkez adayları: Bugünkü mevzuatımız Genel Merkezlere % 5 oranında aday gösterme yetkisi tanımaktadır. Halen, Meclise sevk edilmiş bulunan Ergan teklifinde de bu husus mahfuz tutulmuştur.

Bilgiç, teklifinde ise, önseçim tamamen kaldırılmış olduğu için Genel Merkezlere herhangi bir yetki tanınmamıştır.

Görülmektedir ki, bu meselenin çözümü "seçilenlerin tesbiti" ile yakından ilgili bulunmaktadır. Gerçekten seçilme sırasını seçmen veya partice tesbitine göre Genel Merkezlere verilebilecek yetkiler farklı olacaktır. Bunların, ayrıntıları aşağıda seçilenlerin tesbiti usulünü araştırırken arzedecektir.

Halen mevcut % 5'e kadar Genel Merkez adayı gösterilmesini komisyonumuz, kendi sistemi içinde genellikle benimsemektedir.

2. Seçilenlerin Tesbiti :

Bilindiği gibi bugünkü sistem yoklamada alınan netiçeye göre, Genel Merkezin münasip gördüğü yere ekliyeceği adaylarla sıranın tesbiti, seçilenlerin de bu sıra içinde seçilmiş sayılması sistemidir. Bu sistemde seçmenlerin herhangi bir etkisi olmamakta daha seçimden önce seçilenlerle seçilmeyenler belli olmakta ancak, büyük illerde birkaç adayın durumu ortada bulunmaktadır.

1961 seçimlerde uygulanan sınırlı tercih sistemi ise, adayların sırasını değiştirmiş, buna mukabil seçilme üzerine müessir olmamıştır.

Bilgiç tasarısı yoklamayı tamamen kaldırmakta aday sayısını sınırlamamakta her partinin aday listesinde yer almasını öngörmektedir. Bu adaylar arasında en fazla tercih oyu alanlar, partinin kazandığı Milletvekili sayısından seçilmiş sayılmaktadırlar.

Sistem ilk bakışta demokratik gibi görünüyorsa da, disiplinli ve tutarlı partilere dayanan modern demokrasilerde hem ciddi tehlikeler doğurabilmekte hemde sayım ve döküm işlerini imkânsız hale getirmektedir.

Gerçekten her üyenin aday olabilmesi halinde, fantejist adaylar önlenemeyeceği gibi, çok sayıda adayın parti adına ne gibi taahhüt ve vaadlerde bulunacağı, konuşmalarında ve hareketlerinde parti program ve prensiplerine ne ölçüde bağlı kalacağı ve bunların nasıl sağlanacağı çok ciddi bir mesele olarak karşımızdadır.

Diğer taraftan, İstanbul gibi büyük illerde aday sayısı yüzlere hatta daha büyük sayılara varacağından sayım ve döküm işleri günler sürecek ve seçim sonuçları şüpheli sayılacaktır. Bu nedenlerle Bilgiç Teklifini komisyonumuz ittifakla benimsememiştir.

Konu, Milletvekillerinin tesbitinde seçmen ve parti yetkilerinin modern demokrasi ve memleket gerçekleri açısından ne olması gerektiği düşünülmüş ve incelenmiştir.

Bu hususta iki prensip çatışma halindedir. Belli bir program ve fikir örgütü olan partinin seçmen önünde yüklendiği yükümleri en iyi sağlayacak kişilerin partice bilineceği gerçeği ile, seçmenlerin ~~hakkında~~ kendilerini temsil edecek olanların kim olması gerektiği hakkında söz sahibi olmaları yolundaki hukuk esası.

Bu iki prensip, teoride aynı kuvvetle savunulabilir ise de, modern demokrasilerde seçmenlerin adaylardan çok partilere oy verdiği, zaten amacında hangi şahısların milletvekili olacağını tesbit değil, hangi partinin programının ülkede uygulanacağını tesbiti olduğunu söyleyebiliriz. Montesquieu'nün 18. yüzyıl için söylediği "seçmenler şahısları seçmekte başarılı fakat fikirler arasında tercih yapmakta yetersizdir" kaziyesi bugün için hem geçerli değildir, hem de modern demokrasiyle gelişmektedir.

Bununla beraber, Türkiye'de parti düzeni ve mekanizması yoklamalarda demokratik bir mücadele ile parti içinde en yeterli kişilerin sıralanmasının yapıldığını söylemeye de müsait değildir. Delege seçimlerinin birçok yerlerde tamamen şeklioluşu, belli etki mihraklarının doğuşu yoklamaların dürüstlüğü tehlikeye soktuğu gibi sonucu baştan belli bir seçim adaylarda da, teşkilatda da çalışma arzusu bırakmamaktadır.

Bu düşüncelerin ışığı altında bir sistem tesbit etmeye çalışan Komisyonumuz, toplantıda mevcut beş üyenin üçünün oylarıyla şu prensibi benimsemiştir :

"Adayların yoklama ile tesbiti, milletvekili veya senatörlerin ise, seçmenlerin tercihi ile belli edilmesi"

Bu sisteme göre :

- a. Adaylar yoklama ile tesbit edilecektir.
- b. Genel Merkezin % 5 hakkını kullanarak göstereceği adaylarda bu listeye eklenecektir. (tabiatıyla, belli bir ilde Genel Merkezce aday gösterilecekse, o il, mahalli adayları eksik sayıda tesbit edecektir.)
- c. Bunların içinde seçimlerde en fazla tercih oyu alanlar partinin kazandığı milletvekili sayısınınca seçilmiş olacaktır.

Sistemin uygulanması ile ilgili olarak aşağıdaki hususlarda da mutabakata varılmıştır :

1. Oy pusulasındaki sıra yoklama sonuçlarına göre Genel Merkezin kendi adaylarını serbestçe yerleştirmesiyle teayyün edecektir.
2. Tercih oylarının sayımı ve dökümü daha uzun zaman alacağından sandıkların saat 16.00'da kapanması uygun sayılmıştır.

Yukarıda sunulan çözüm yolları dışında Komisyonumuz seçim kütüklerinin ve sandık ameliyelerinin düzenli bir sisteme bağlanması için Meclis Gruplarımızın devamlı ve müssirane çalışmalarına devam etmelerini temenniye şayan bulmuştur.

Saygılarımızla arz ederiz.

Ankara, 13 Mayıs 1969

Muhalefet Serhi

Komisyonun, Seçim Kanununda tanınacak o an tercih hakkı konusunda kabul ettiği usule muhalifim.

Şöyle ki ;

1. Komisyonun benimsemiş olduğu ve hâlen Mecliste Komisyonlarda bulunan Kadri Erozan teklifi, Anayasanın genel oy ve oy eşitliği prensiplerine aykırıdır. Çünkü, 6 yaşından yukarı olan vatandaşların % 48,72'si okur-yazar demektir. Milletvekili sırasının mutlak olarak tesbitinin sadece bu % 40 seçmene bırakılması ve sıra hususunda % 60 okur-yazar olmayan seçmene herhangi bir irade izharı imkânı tanımamanın genel oy prensibine uymayacağı aşikârdır.

2. Okur-yazar olmadığı için Parti listesine oy verdiği halde beğendiği adaya veya adaylara işaret koyamayanlarla, hiçbir işaret koymadan sadece Parti listesine oy veren kişilere de, bir ölçü içinde ağırlık tanımak, yukarıda anlattığımız Anayasanın genel oy prensibine aykırılığı ortadan kaldıracaktır. Bu da, ancak, seçmene arzedilen Parti aday listesindeki aday sırasına birinci adaydan başlamak üzere partinin çıkaracağı milletvekili sayısını buluncaya kadar yukarıdan aşağıya doğru gittikçe azalan bir ağırlık, daha doğrusu bir baraj tanımakla mümkündür. Buna benzer barajlar, çeşitli ülkelerde bugün tatbik edilmektedir. Bunun en güzel misalini Belçika'da tatbik edilen usulde görmekteyiz.

Bu sisteme göre, diyelim ki, bir seçim çevresinde seçime A ve B Partileri katılıyorlar. A Partisinin listesinde Ahmet, Mehmet ve Hüseyin sırasıyla yer alıyorlar. Parti 8.000 oy almıştır. Hesap ediliyor, o parti o seçim çevresinden iki milletvekili çıkaracaktır. Şimdi, bu iki milletvekili kimler olacaktır. Evvelâ, bu partinin listesine verilmiş olan tercihsiz oylar hesaplanıyor, partiye verilen 4.000 tercihsiz oy vardır. Tercihli olarak verilen oylarda Ahmet 500, Mehmet 500 ve Hüseyin de 3.000 olarak 4.000 oydur. O ilden her partinin 1 milletvekili çıkarabilmek için en az 3.750 oy olması lâzım geldiği de meydana çıkmış bulunuyordu. Şimdi, birinci isim olan Ahmet'in milletvekili olabilmesi

için, yani o listeden seçilebilmesi için 3.750 oya ihtiyacı vardır. Bu 3.750 oyu şu şekilde temin edecektir birinci isim olan Ahmet. Evvelâ kendisine 500 tercihli oy verilmiştir, bunlar isminin hizasına yazılacaktır. Bu 500'ün 3.750'ye çıkması için ihtiyaç duyulan 3.250 oy o partinin bir depo vazifesi görmekte olan 4.000 adet tercihsiz oyundan alınarak Ahmet'in oyuna eklenecektir. Bu suretle Ahmet o Partiden seçilmiş birinci Milletvekili olacaktır. Aynı ameliye listede ikinci olan Mehmet için de tatbik edilecektir. Depoda geri kalmış olan 750 oy Mehmet'in kendi almış olduğu 500 tercihli oya eklendiği halde seçilmesine yetmediği için Mehmet milletvekili olamayacaktır. Şimdi geriye kalıyor Hüseyin. Hüseyin 3.000 tercihli oy almıştır, Depoda geri kalan ve Mehmet'in işine yaramayan 750 oy Hüseyine verildiği takdirde oy sayısı 3.750' ye çıkacak ve sırada üçüncü olduğu halde ikinciliğe atlayarak o listeden Milletvekili seçilecektir. Biraz muğlak görünürse de esasında son derece basit bir hesaplama ibaret olan bu işlem sandıklarda ve İlçe Seçim Kurullarında değil, İl Seçim Kurullarında yapılacağından, herhangi bir zorluk doğurmaz. Kaldı ki, bizim olduğu gibi bu metodu benimsememize de lüzum yoktur. Biz, tercihli oyların sadece yarısını veya 1/4'ünü depo olarak kullanma imkânını deneyebiliriz ki, bu suretle alt sıralarda olanların daha kolay yukarıya çıkmaları imkân dahilinde girer.

3. Halen Hükümette olan K.Eroğan teklifinde bir takım teferruat gözönünde tutulmamıştır. Oy pusulaları müşterek oy pusulası halinde olduğu için seçmenin daha önceden evinde oy pusulasını hazırlayıp tercihlerini koymasına imkân bulunmadığından sandıklarda oy kullanmak güçleşecektir. Bu sebeple tercih işaretinin mutlak olarak aday sayısının yarısından bir fazlası için konması gibi bir kayıt lüzumsuzdur. Bunun yerine milletvekili sayısına göre değişen bir kayıt konulabilir. Bir de sandık başlarında tercih işareti hilelerinin önüne geçmek için ayrıca tedbirler düşünülmelidir.

Saygılarımla.

Nizamettin NEFTÇİ